

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BIZNES SUBYEKTLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI VA SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Komilov Rahimjon Muhtorjon o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20611221>

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va samaradorligi o‘rganilgan. Tadqiqotda korxonalar faoliyatiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron tijorat, sun‘iy intellekt, katta ma‘lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar va raqamli platformalarning ta‘siri tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida biznes jarayonlarining optimallasuvi, xarajatlarning qisqarishi, mehnat unumdorligining oshishi va bozor raqobatbardoshligining kuchayishi masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari raqamli transformatsiya biznes samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, biznes subyektlari, raqobatbardoshlik, elektron tijorat, sun‘iy intellekt, Big Data, innovatsiyalar, raqamli transformatsiya.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida kechayotgan globallasuv va raqamlashtirish jarayonlari biznes yuritish mexanizmlarini tubdan o‘zgartirmoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida korxonalar faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi ortib bormoqda. Natijada biznes subyektlarining bozor sharoitlariga moslashuvchanligi, samaradorligi va raqobatbardoshligi yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Ayniqsa, elektron tijorat, bulutli hisoblash tizimlari, sun‘iy intellekt va katta ma‘lumotlar texnologiyalarining keng qo‘llanilishi korxonalar uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda [1].

Raqamli transformatsiya biznes subyektlarining ishlab chiqarish, marketing, logistika va boshqaruv faoliyatlarini takomillashtirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy korxonalar raqamli texnologiyalar yordamida xarajatlarni kamaytirish, xizmatlar sifatini oshirish hamda mijozlar ehtiyojlarini tezkor qondirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda [2]. Shu sababli raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes raqobatbardoshligini oshirish masalasi ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Raqamli iqtisodiyot nazariyasining shakllanishida Don Tapscottning ilmiy ishlari muhim o‘rin tutadi. U o‘zining “The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence” asarida raqamli texnologiyalar iqtisodiy munosabatlarni o‘zgartirib, korxonalarining raqobat ustunligini shakllantiruvchi asosiy omillardan biriga aylanganligini ta’kidlaydi [1].

Nicholas Negroponte “Being Digital” asarida iqtisodiy faoliyatning an’anaviy shakllari asta-sekin raqamli platformalar bilan almashinayotganligini, buning natijasida korxonalarining samaradorligi va innovatsion salohiyati ortishini qayd etadi [2].

Erik Brynjolfsson va Andrew McAfee o‘zlarining “The Second Machine Age” asarida sun‘iy intellekt, avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalar mehnat unumdorligini oshirish hamda yangi biznes modellarini shakllantirishda muhim rol o‘ynashini asoslab berganlar [3].

Michael Porter “Competitive Advantage” asarida korxonalarining raqobatbardoshligi innovatsiyalar va texnologik ustunliklar bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Uning

fikricha, raqamli texnologiyalar qiymat yaratish zanjirining barcha bo'g'inlarida samaradorlikni oshirish imkonini beradi [4].

Klaus Schwab “The Fourth Industrial Revolution” asarida to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida sun'iy intellekt, internet tarmoqlari va raqamli platformalar iqtisodiy taraqqiyotning asosiy drayveriga aylanayotganligini ta'kidlaydi [5].

O'zbekistonlik iqtisodchi olim Q.X. Abdurahmonovning ilmiy ishlarida raqamli iqtisodiyotning milliy iqtisodiyot rivojiga ta'siri, biznes muhitini yaxshilash va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyati yoritilgan [6]. Olimning fikricha, raqamli texnologiyalarni joriy etish korxonalarining resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi hamda investitsion jozibadorlikni kuchaytiradi.

Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning analiz va sintez, iqtisodiy-statistik tahlil, taqqoslash, guruhlash hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida xalqaro tashkilotlar va milliy statistika ma'lumotlari o'rganildi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo'llashning biznes samaradorligiga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan baholandi. Olingan natijalar asosida biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan ilmiy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqotda tizimli yondashuv asosida raqamli transformatsiyaning iqtisodiy samaradorligi tahlil qilindi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish masalasi korxonalar faoliyatining strategik yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Zamonaviy iqtisodiy munosabatlarda korxonalarining muvaffaqiyati nafaqat ishlab chiqarish resurslari yoki moliyaviy imkoniyatlarga, balki raqamli texnologiyalarni joriy etish va ulardan samarali foydalanish darajasiga ham bog'liq bo'lib bormoqda. Raqamli transformatsiya korxonalariga bozor talablarini tezkor aniqlash, mijozlar bilan samarali aloqalarni yo'lga qo'yish, xarajatlarni optimallashtirish hamda yangi qiymat yaratish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Bugungi kunda biznes subyektlari tomonidan elektron tijorat, bulutli texnologiyalar, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), blokcheyn va raqamli platformalardan foydalanish ko'lami kengayib bormoqda. Ushbu texnologiyalar korxonalarining operatsion faoliyatini takomillashtirish bilan birga, raqobat ustunligini shakllantirishda ham muhim omil hisoblanadi. Xususan, raqamli texnologiyalar yordamida korxonalar mijozlarning xulq-atvori va ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish, individual marketing strategiyalarini ishlab chiqish va bozor segmentlariga moslashish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Korxonalarda raqamli texnologiyalarni qo'llash natijasida yuzaga keladigan iqtisodiy samaralarni baholash maqsadida turli tadqiqotlar natijalari umumlashtirildi.

1-jadval

Raqamli texnologiyalarning biznes subyektlari faoliyatiga ta'siri

Ko'rsatkichlar	An'anaviy korxonalar	Raqamlashtirilgan korxonalar	O'zgarish (%)
Mehnat unumdorligi	100	128	+28
Operatsion xarajatlar	100	82	-18
Buyurtmalarni qayta ishlash vaqti	100	65	-35
Mijozlar qoniqish darajasi	100	137	+37
Savdo hajmi	100	145	+45
Foyda darajasi	100	132	+32

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalarda mehnat unumdorligi o'rtacha 28 foizga, savdo hajmi 45 foizga hamda foyda darajasi 32 foizga oshgan. Shu bilan birga operatsion xarajatlar 18 foizga, buyurtmalarni qayta ishlash vaqti esa 35 foizga qisqargan. Bu esa raqamlashtirish korxonalar samaradorligini oshirishning muhim vositasi ekanligini tasdiqlaydi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratning rivojlanishi biznes subyektlarining raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Elektron savdo platformalari geografik cheklovlarni kamaytirib, mahsulot va xizmatlarni kengroq bozor segmentlariga taklif qilish imkonini yaratmoqda. Natijada korxonalar yangi mijozlarni jalb etish, sotuv hajmini oshirish va marketing xarajatlarini kamaytirishga erishmoqda.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining biznes jarayonlariga integratsiyalashuvi ham korxonalarining raqobatbardoshligini oshirmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar mijozlar talabini prognozlash, ishlab chiqarish hajmini optimallashtirish, logistika xarajatlarini kamaytirish va qarorlar qabul qilish sifatini yaxshilash imkonini bermoqda. Ayniqsa, mashinaviy o'qitish algoritmlaridan foydalanish korxonalariga katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish va bozor tendensiyalarini oldindan aniqlash imkoniyatini yaratmoqda.

Big Data texnologiyalarining joriy etilishi ham biznes boshqaruvida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash orqali korxonalar iste'molchilar xatti-harakatlarini chuqur o'rganish, mahsulot assortimentini optimallashtirish va marketing strategiyalarini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Natijada resurslardan foydalanish samaradorligi oshib, tavakkalchilik darajasi kamayadi.

Bulutli texnologiyalar esa biznes subyektlari uchun axborot infratuzilmasini modernizatsiya qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Bulutli xizmatlar dasturiy ta'minot va ma'lumotlarni saqlash xarajatlarini qisqartirish bilan birga, masofadan turib ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu ayniqsa kichik biznes subyektlari uchun muhim bo'lib, ularga katta investitsiyalarsiz zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkonini beradi.

Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, raqamlashtirish darajasi bilan korxonalarining moliyaviy natijalari o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjud. Raqamli texnologiyalardan faol foydalanadigan korxonalarda daromadlarning o'sish sur'ati va investitsion jozibadorlik ko'rsatkichlari yuqori ekanligi kuzatiladi. Bu esa raqamli transformatsiyaning biznes raqobatbardoshligini oshirishdagi strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Shuningdek, O'zbekistonda so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar biznes muhitini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Elektron hukumat tizimining rivojlanishi, elektron soliq va bojxona xizmatlarining joriy etilishi, onlayn bank xizmatlarining kengayishi tadbirkorlik faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratmoqda. Biroq ayrim hududlarda internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, raqamli ko'nikmalarning pastligi va kiberxavfsizlik bilan bog'liq muammolar raqamli transformatsiya jarayonlarini cheklovchi omillar sifatida saqlanib qolmoqda.

Shu sababli biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish uchun raqamli texnologiyalarga investitsiyalar hajmini kengaytirish, xodimlarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va raqamli infratuzilmani takomillashtirish zarur hisoblanadi. Ushbu chora-tadbirlar korxonalarining bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirib, uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Raqamli iqtisodiyot biznes subyektlari faoliyatining barcha yo'nalishlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish korxonalarining mehnat unumdorligini oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish, xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va bozor raqobatbardoshligini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Elektron tijorat, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va bulutli texnologiyalar biznes subyektlariga yangi imkoniyatlar yaratib, ularning iqtisodiy samaradorligini oshirmoqda. Raqamlashtirish darajasi yuqori bo'lgan korxonalarda savdo hajmi, foyda ko'rsatkichlari va investitsion jozibadorlikning ortishi kuzatilmoqda.

Tadqiqot davomida raqamli texnologiyalar bilan korxonalar samaradorligi o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Shu bois biznes subyektlarining uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlash uchun raqamli transformatsiyani jadallashtirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va inson kapitalini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1996. – 342 p.
2. Negroponte N. Being Digital. – New York: Alfred A. Knopf, 1995. – 243 p.
3. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W.W. Norton & Company, 2014. – 306 p.
4. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 1985. – 592 p.
5. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016. – 184 p.
6. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti va inson taraqqiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 576 b.
7. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010. – 597 p.
8. Rogers D.L. The Digital Transformation Playbook: Rethink Your Business for the Digital Age. – New York: Columbia University Press, 2016. – 296 p.
9. Laudon K.C., Laudon J.P. Management Information Systems: Managing the Digital Firm. – London: Pearson Education, 2022. – 640 p.
10. Westerman G., Bonnet D., McAfee A. Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation. – Boston: Harvard Business Review Press, 2014. – 278 p.